

nog štaba NOV i POM u konstituisanju makedonske države (*Đorđi Čakarjanevski*), okupacija Makedonije i rad Akcionog komiteta 1941. godine (*Galena Kuculovska*), značaj II zasedanja ASNOM-a

za državnu organizaciju Makedonije (*Biljana Popovska*), jugoslovenski federalizam 1946-1963. (*Mateja Režek*).

Mr Slobodan SELINIĆ

Senka Babović-Raspopović, *Kulturna politika u Zetskoj banovini 1929–1941*, Podgorica 2002.

Mladi, no već veoma afirmisani istoričar dr Senka Babović-Raspopović hrabro se prihvatila izuzetno složene i za proučavanje nezahvalne teme, kakva je uopšte kulturna politika, a pogotovo u jednom konglomeratu kakva je bila Zetska banovina. Poznato je da se istoričari odavno radije bave tematikom ratova, ustanaka i buna, kao i političkom istorijom, nego politikom i istorijom kulture. Posao autora ove veoma interesantne knjige bio je otežan i činjenicom da je, gotovo bez izuzetka, sve što je doskora pisano o Kraljevini Jugoslaviji, pa samim tim i o Zetkoj banovini, bilo veoma pristrasno i uglavnom nedovoljno objektivno, osobito kada se radi o obrazovanju, ali i o ukupnoj kulturnoj politici. Autori koji su o tome pisali prije 1941. godine, uglavnom, puni su hvale za sve što se na tom planu dešavalo, dok se poslije 1945. godine pisalo sasvim obrnuto, jer, po mišljenjima mnogih, ništa, a ma baš ništa, u toj našoj Jugoslaviji nije vredjelo.

Istraživanje prosvjetne politike u Zetskoj banovini otežano je i činjenicom da je ona bila Jugoslavija u malom, jer je, pored Crne Gore, obuhvatila i dio Dalmacije sa Dubrovnikom, istočnu Hercegovinu, dijelove istočne Bosne i jugozapadne Srbije sa Kosovom i Metohijom.

Ta oblast, do stvaranja Kraljevine SHS, u administrativnom pogledu se nalazila u četiri države: Crnoj Gori, Srbiji, Austro-Ugarskoj, do Balkanskih ratova jednim dijelom u Turskoj. Svaka od njih je ostavila određene karakteristike na području koje joj je pripadalo. Tako su se na prostoru Zetske banovine ispoljavali vrlo heterogeni elementi socijalne, nacionalne, kulturne i vjerske politike. Sve te izuzetno složene odnose autor je tako dokumentovano i interesantno izložio, da, dok čitate ovu divnu knjigu, imate utisak da se, maltene, stalno krećete od Dubrovnika do Sjenice i od Stoca do Đakovice, odnosno da ste aktivni učesnik u tim izuzetno složenim i komplikovanim događajima. Svi ti silni kontrasti, na području Zetske banovine prvenstveno su posljedica istorijskih okolnosti i sudara ne samo moćnih svjetskih sila, čiji su se interesi na ovom prostoru sučeljavali, već i rivalstva i netrpeljivosti triju svjetskih religija: pravoslavlja, katolicizma i islama. Zaista je trebalo puno znanja i drugih sposobnosti da se sve to tako plastično prikaže kao što je to uradila Raspopovića.

Pored predgovora, zaključka, registra i popisa izvora i literature, knjiga se sastoji od sedam poglavlja: 1. Politika integralnog jugoslovenstva u Kraljevini

Jugoslaviji, njeni idejni okviri i vidovi ispoljavanja u kulturi; 2. Oblast prosvjete i kulture u službi rasprostiranja šestojanuarskih načela o državnom i narodnom jedinstvu; 3. Mjesto Zetske banovine u procesu jugoslovenizacije Kraljevine Jugoslavije; 4. Kulturno-prosvjetne institucije Zetske banovine i rasprostiranje programa integralnog jugoslovenstva; 5. Crnogorsko-primorska mitropolija i proces jugoslovenizacije; 6. Otpori snaženju države na bazi šestojanuarskog programa u Zetskoj banovini i 7. Napuštanje politike integralnog jugoslovenstva kroz uvažavanje različitih kulturnih i političkih tradicija. Sve je to izvanredno lijepo složeno u mozaik, koji pruža jasnu sliku ukupnih odnosa i događanja u kulturnoj politici Zetske banovine.

Kako ni poslije deset godina zajedničkog života u Zetskoj banovini, kao i u čitavoj Jugoslaviji, naslijeđene razlike se nijesu kretale u pravcu prožimanja i sjedinjavanja to su predstavljale realnu opasnost za jedinstvo i opstanak zajedničke države. To je navelo kralja Aleksandra da spas traži u diktaturi, odnosno u ličnom preuzimanju odgovornosti za sređivanje stanja u zemlji, jer su ga na to obavezivali „najviši narodni i državni interesi”. U tom cilju inaugurisao je politiku integralnog jugoslovenstva i „obavezao sve državne subjekte da rade u duhu narodnog i državnog jedinstva. Idejom jugoslovenskog nacionalnog jedinstva bilo je prožeto cjelokupno državno zakonodavstvo”. Pomoću tih mjera Aleksandar je nastojao da zaustavi sve izraženije duhovno podvajanje među narodima i konfesijama u Kraljevini Jugoslaviji. Međutim, ta politika i pored najboljih namjera,

s obzirom na stanje u Zetskoj banovini, pa i u Jugoslaviji u cjelini, nije imala realne šanse, iako je i kraljevska vlada nastojala da uvede potpuni red i disciplinu u državnoj administraciji i izjednači zakonodavstvo u cijeloj državi. U skladu sa takvom politikom u nadležnost i pod pokroviteljstvo Ministarstva prosvjete stavljene su, pored školskih institucija i sve institucije kulture, kao i crkva u dijelu vjerske nastave. Tim putem „država je nastojala da utiče na oblike društvene svijesti, na moral, religiju, nauku, filozofiju, umjetnost”, o čemu nas vrlo dokumentovano informiše ova knjiga.

Veće jedinstvo u oblasti prosvjete i kulture, kao bitnih elemenata integralnog jugoslovenstva, smetalo je svima onima koji nijesu iskreno bili opredeljeni za zajedničku državu pa su se trudili da te procese zaustave i onemoguće. Najsnažniji otpor integrativnim procesima u Zetskoj banovini pružali su Katolička crkva, Komunistička partija Jugoslavije i spoljna politika Albanije. Politika integralnog jugoslovenstva nikako nije išla u prilog Katoličkoj crkvi, koja je imala negativan odnos prema Kraljevini Jugoslaviji, pa je u svakoj zgodnoj prilici radila na njenom razbijanju, pri čemu je vrlo vješto koristila i nezadovoljstvo hrvatskih nacionalista. Njeni napadi su osobito bili žestoki na školsko zakonodavstvo i Sokola Kraljevine Jugoslavije, jer se nije mogla „pomiriti sa činjenicom da država izvlači ispod njenog okrilja brojnu populaciju katoličke omladine”. U delovanju i širenju sokolskih organizacija ona je vidjela opasnost od zapostavljanja vjere. Zato je objavila proklamaciju protiv Sokola Kraljevine i osnovala razna vjerska udruže-

nja, pomoću kojih je vršila snažan uticaj, prije svega, na katoličku školsku omladinu. Jugoslavija kao država nije bila u mogućnosti da bitnije utiče na Katoličku crkvu, jer je pravni položaj ove konfesije bio regulisan međusobnim ugovorom – Konkordatom i njen centar se nalazio izvan granica Kraljevine Jugoslavije.

Program djelovanja KPJ, s obzirom na to da je bila pod jakim uticajem Kominterne, takođe nije bio u skladu sa integralnim jugoslovenstvom, pa je i ona radila na razbijanju jugoslovenske države. Politici jugoslovenske integracije suprotstavljala je politiku dezintegracije ističući osobenosti pojedinih regija i naroda na tlu Jugoslavije.

Jugoslovenskoj kulturno-prosvetnoj politici integralnog jugoslovenstva na prostoru Zetske banovine suprotstavlja se i velikoalbanska spoljna politika, snažno pomagana i podstrekivana iz Italije. Njen osnovni cilj bio je priključenje Albaniji dijelova banovine u kojima je većinu činilo albansko stanovništvo, kao i čitavog Kosova i Metohije.

Razvoj prosvjete i kulture na prostoru Zetske banovine, osobito u njenim djelovima koji su oslobođeni u Balkanskim ratovima, uveliko su usporavale muslimanske vjerske škole (mektebi, sibijanmektebi i medrese) u kojima je sasvim malo bilo svetovne nastave. Međutim, muslimani u Zetskoj banovini, kao i u cijeloj Jugoslaviji, nijesu imali separatističkih pobuda, jer su se među Srbima – kako su naglašavali njihovi istaknuti predstavnici – „osjećali u svom miletu, jer nam je isti i sevap i inat, isti ćef i merak, ista žalost i ista pjesma”. Uz to su izmiješani sa Srbima „od Une do Bregalnice”.

Pogibijom kralja Aleksandra u Marseju 1934. godine u Jugoslaviji se završava period snažnih državnih nastojanja na širenju integralnog jugoslovenstva i na području prosvjete i kulture. Vlada Milana Stojadinovića je pokušala da se, konstatuje autor, „kroz uvažavanje različitosti napravi nova jugoslovenska sinteza” čime je faktički samo ubrzala dezintegracione procese. I u Zetskoj banovini „umjesto jugoslovenske, mada ne sasvim potisnute, na scenu su se počele probijati srpska i hrvatska nacionalna kultura, socrealizam proleterske kulture, kao i tendencije stvaranja crnogorske nacionalne kulture”.

Radi potpunije slike o svim zbivanjima na polju prosvjete i kulture autor nas nenametljivo informiše o tome da je za vrijeme Kraljevine SHS odnosno Kraljevine Jugoslavije, uprkos svim teškoćama, a osobito izuzetno lošoj materijalnoj osnovi, razvoj prosvjete i kulture na području koje je kasnije obuhvatala Zetska banovina, bijelježio značajan napredak. Već sredinom tridesetih godina prostoru Zetske banovine radilo je: 774 narodne osnovne škole sa 1.491 učiteljem i 68.651 učenikom; 13 građanskih škola sa 55 nastavnika i 956 učenika; 18 državnih gimnazija sa 335 nastavnika i 8.074 učenika; tri učiteljske škole i 18 zabavišta. Na svim univerzitetima, osobito u Beogradu, došlo je do „poplave studenata iz Zetske banovine”.

Na prostoru Zetske banovine 1918. godine izlazila su dva lista, dva časopisa, a 1930. pet listova i pet časopisa. Još veći rast bilježe: knjižare sa 16 na 51; štamparije sa šest na 13; biblioteke i čitaonice sa 10 na 131. Broj kulturno-prosvjetnih

društava povećan je sa 65 na 158, humanitarnih sa 38 na 126, sportskih sa 19 na 117; pjevačkih sa devet na 28, tamburaških sa 7 na 21.

U kulturno-prosvjetnom životu Zetske banovine, kao i čitave Jugoslavije – naglašava autor – vrlo značajnu ulogu imao je i Soko Kraljevine Jugoslavije. Njegova lozinka je bila: „Usavršavanje duše i tijela”, odnosno – kako reče kralj Aleksandar – Soko je trebalo da bude „zdrav vaspitač omladine, pobornik bratstva i ljubavi, zaštitnik velike jugoslovenske misli, nosilac viteškog i nacionalnog duha”. Članovi ove organizacije međusobno su se pozdravljali sa „brate”, a članice sa „sestro” i komunicirali su na „ti”. Zbog patriotske i projugoslovenske orijentacije, Soko je bezobzirno napadala Katolička crkva, kao i ostali mrzitelji Kraljevine Jugoslavije.

Pomenuta, kao i niz nepomenutih pitanja kojima se dr Senka Babović-Raspović bavi u ovoj knjizi su do sada u našoj historiografiji samo fragmentarno i uzgredno pominjana. U ovoj knjizi je prvi put dat cjelovit prikaz kulturne politike i njenih dometa u Zetskoj banovini. Kako je kulturnu politiku određivala država, a banovine samo realizovale, ova studija prevazilazi okvire banovine i ima opštejugoslovenski značaj. Autorka je udarila

solidne temelje i prokrčila širok put onima koji se dalje budu bavili ovom problematikom. Na primjeru Zetske banovine, kako reče akademik Petar Vlahović (jedan od recenzenata), „pokazala (je) značaj i ulogu kulturne politike u društvenom životu zemlje i originalnim pristupom veoma mnogo zadužila našu kulturno-istorijsku nauku”. Drugi recenzent, dr Ljubodrag Dimić, smatra da je autorka uspješno odmjerila „međuzavisnost uticaja kulture tla, socijalno-ekonomskih prilika i ideologije jugoslovenstva. Dobijena je upečatljiva slika kulture tla – različitih stavova koji egzistiraju ali se ne prožimaju, koji iskazuju netrpeljivost i otpore svakom pokušaju integracije”.

Knjiga dr Senke Babović-Raspović, između ostalog, uveliko je doprinijela razbijanju fame o tobožnjim velikosrpskim težnjama Kraljevine Jugoslavije, jer je očito da se cio državni aparat trudio da afirmiše ideju jugoslovenstva, odnosno da izvrši „jugoslovirenje ovog prostora, a ne njegovo srbiziranje”.

Napisana jasnim i pitkim jezikom, knjiga se, uprkos složenosti teme, čita sa zadovoljstvom.

*Vanja STAROVLAH*